

Beheerplan

2010-2020

Middelwaard, Polder De Eendragt en Viaanse Bos

Stichting Het Utrechts Landschap

Inhoud

Samenvatting	2
1 Middelwaard en Viaanse Bos	3
1.1 Ligging	3
1.2 Geomorfologie en landschap	3
1.3 Waterhuishouding	4
1.4 Cultuurhistorie	5
1.5 Ecologie	7
Middelwaard en Polder De Eendragt	7
Het Viaanse bos	11
1.6 Recreatie	12
1.7 Beleid	12
1.8 Evaluatie beheer	14
2 Doelstellingen	15
2.1 Viaanse bos	15
2.2 Middelwaard en Polder De Eendragt	15
2.3 Recreatie	17
2.4 Externe wensen	17
3 Beheermaatregelen	19
3.1 Inrichting	19
3.2 Graslandbeheer	19
3.3 Bosbeheer	20
3.4 Recreatie	21
Literatuur	22
Bijlage 1 Beheerkaart	25

Samenvatting

Dit beheerplan is onderdeel van de beheervisie opgesteld door het Utrechts Landschap over de uiterwaarden van de Nederrijn en Lek. De Middelwaard en Polder De Eendragt liggen in het ongestuwde traject van de Lek. De Middelwaard is ooit als zandbank in de Lek ontstaan en in de 19e eeuw door dammen toegevoegd aan het vaste land. De Kleine Lek, tegenwoordig een smal stroompje, is een oude stroom van de Lek en aardkundig waardevol. Het Viaanse bos was onderdeel van een buiten, ooit speciaal gebouwd voor Amalia, vrouw van Hendrik van Brederode en in 1830 gesloopt. Daarna was tot de jaren 50 het hele bos als hakgriend in beheer.

De Middelwaard en Polder De Eendragt zijn botanisch zeer waardevol, met zeldzame stroomdalplanten als brede ereprijs en veldsalie. Dit komt vooral door de kalkrijke zandige tot zavelige bodems in het gebied. Ook rondom de Kleine Lek komt een zeldzame flora voor, met dotterbloem en veel rode ogentroost. De Kleine Lek bevat carbonaatrijk water. Daarnaast zijn beide gebieden van groot belang voor grondbroeders als patrijs en graspieper. Het beheer zal zich richten op het in stand houden, verbeteren en uitbreiden van de stroomdalflora. Door afwisseling tussen hooibeheer en verschillende vormen van beweiding is er voor tal van soorten ruimte. Door het westelijke deel van de Middelwaard als rustgebied in stand te houden blijft er volop ruimte voor de vele grondbroeders. Daarnaast zal pas na 15 juli gemaaid worden zodat deze vogels niet in het broedseizoen gestoord worden.

Het Viaanse bos herbergt vele zangvogels en is belangrijk voor grote modderkruipers en kamsalamanders. Het beheer bestaat deels uit voortzetten van hakgriendbeheer. Een deel van het bos ontwikkelt zich vanuit doorgesloten grienden spontaan tot een moerasbos. In combinatie met 2 opstanden populier en 2 boomgaardjes ontstaat een gevarieerd gebied. Aantrekkelijk voor zangvogels en recreant. Door géén gebiedsvreemd water in te laten, blijft het gebied geschikt voor modderkruipers.

Recreanten zijn van harte welkom om te genieten van deze gebieden. In het Viaanse bos op de wandelroutes en in de Middelwaard rond de recreatieplas.

Kaart 1. Topografie Middelwaard en omgeving.

Tabel 1. Oppervlakteverdeling plangebied.

Gebied	Opp. (ha)
Middelwaard	34.9
Polder De Eendragt	7.8
Viaanse bos	13.2
Totaal	56

1 Middelwaard en Viaanse bos

1.1 Ligging

De Middelwaard en het Viaanse bos liggen aan de zuidoever van de Lek ter hoogte van Vianen (zie kaart 1 en tabel 1).

Aan de oostkant wordt de Middelwaard begrensd door de A2, aan de westkant door Polder De Eendragt. In de Middelwaard ligt een zandwinplas die in gebruik is als recreatieplas (beheer recreatieschap Stichtse Groenlanden). Aan de westkant liggen een jachthaven (aangelegd na zandwinning) en camping. Het Viaanse bos ligt ingeklemd tussen de A2 en de Viaanse woonwijk Amaliastein. Door de grenswijziging tussen de provincies Zuid-Holland en Utrecht is de gemeente Vianen in 2002 Utrechts grondgebied geworden. De terreinen van het Zuid-Hollands Landschap zijn daarbij overgegaan naar Het Utrechts Landschap. Naast het eigendom in Polder De Eendragt, beheert Het Landschap ook de rivier-oeverstrook in het westen van de polder.

1.2 Geomorfologie en landschap

Het gebied ligt op de overgang van het rivierengebied naar het veenweidegebied. Het landschap heeft tijdens het Holoceen (dus na de laatste ijstijd) vooral vorm gekregen door de zich steeds verleggende, meanderende rivieren. De uiterwaarden liggen in de overgang van de middenloop naar het benedenstroomse deel van de Nederrijn/Lek¹. Hier gaat een sterk meanderende rivier tussen brede uiterwaarden met kronkelwaarden, oeverwallen, rivierduinen en oude stroomgeulen over in een zwak meanderende getijdenrivier met vrij smalle, vlakke uiterwaarden van slikken en gorzen. In Polder De Eendragt

is de afwisseling tussen oeverwallen en oude geulen nog zeer goed zichtbaar.

Tot de 9^e eeuw volgde de hoofdstroom van de Rijn het traject van de Kromme Rijn en Oude Rijn en mondde bij Katwijk aan Zee uit in de Noordzee. Rond het begin van de jaartelling is de Lek ontstaan als kleine zijtak bij Wijk bij Duurstede. Deze voorloper van de huidige Lek stroomde bij Vianen zuidelijker dan tegenwoordig. De bedding van het Rijntraject bij Wijk bij Duurstede begon te verlanden, waardoor de waterafvoer via de Lek steeds belangrijker werd. De Lek verlegde zich naar haar huidige tracé. De verlanding van de Kromme Rijn zorgde voor veel wateroverlast. Bisschop Godebald maakte hier een einde aan door in 1122 een dam aan te laten leggen in de Kromme Rijn. Vanaf nu was de Lek de hoofdstroom. Kort daarop was de bedijking van de Lek ook een feit, waarmee de rivierloop grotendeels werd vastgelegd.

De Holocene rivierafzettingen in de Middelwaard worden gerekend tot de Betuwe formatie. Binnen deze formatie worden eenheden onderscheiden op basis van hun ontstaanswijze (genese). In de Middelwaard gaat het om stroomgordelafzettingen. De stroming in de bochten van een meanderende rivier bepaalt de vorming van beddingafzettingen. In een binnenbocht vormen zich zandbanken die langzaam opslibben en begroeid raken wanneer de bank boven het gemiddeld waterpeil is gestegen. Tussen de planten neemt de stroomsnelheid sterk af zodat ook silt en klei kunnen bezinken. Deze eilanden

¹ Vanaf Wijk bij Duurstede vormt de Lek de voortzetting van de Nederrijn.

Kaart 2. Eenvoudige bodemkaart. Goudkleurig: kalkhoudende poldervaaggronden, zavel. Lichtgroen: kalkhoudende ooivaaggronden, lichte zavel. Mintgroen: kalkhoudende ooi- en poldervaaggronden, zware zavel tot lichte klei. Roze: kalkhoudende vlakvaaggronden van grof zand. Grijs: afgegraven.

Bron: www.bodemdata.nl

worden middelwaarden genoemd. Om deze eilanden heen splitst de rivier zich in een hoofdstroom en een nevengeul (ooit dus onderdeel van de hoofdstroom). Door de aanleg van dammen werden deze middelwaarden uiteindelijk toegevoegd aan de uiterwaarden, zo ook de Middelwaard (na 1800). Het strangenstelsel van de Kleine Lek is een zeer kenmerkend voorbeeld van een oude rivierbedding en daarom aardkundig waardevol (zie foto's 1 t/m 3).

De hoge zomerkade/oeverwal (ca. 5.25 tot 5.50m + NAP) ligt in de Middelwaard ten westen van de recreatieplas erg dicht tegen de Lek aan. Het strangenstelsel van de Kleine Lek is duidelijk zichtbaar als een verlaging in het landschap (0.50-0.75m +NAP). Door het hoogteverschil tussen de zomerkade en de Kleine Lek is de uiterwaard behoorlijk reliëfrijk. Microreliëf is vooral in de omgeving van de Kleine Lek bewaard gebleven.

Aan de oostkant van de Middelwaard, even ten westen van de Lekbrug vindt veel oeverafslag plaats en verdwijnen de zandstrandjes. Een deel van de zomerkade in het midden van de waard² is in 2004 hersteld. Ook hier had veel afkalving plaatsgevonden. Een deel van de grond die hiervoor nodig was is verkregen door het graven van een poel in de Middelwaard.

De bodem van de uiterwaard bestaat uit kalkhoudende poldervaaggronden van zavel en kalkhoudende vlakvaaggronden van grof zand. (zie kaart 2). Poldervaaggronden zijn gronden met een zwak ontwikkelde (vage) humushoudende bovengrond, roest en grijze vlekken beginnen ondieper dan 50cm. In de Middelwaard zijn deze gronden vergraven voor kleiwinning. Vlakvaaggronden zijn zandgronden met een

weinig donkere bovengrond (weinig humushoudend). In de Middelwaard hebben de vlakvaaggronden een zavel- of kleidek van 15 tot 40cm dik boven het grove zand. Ook deze gronden zijn vergraven. Oppervlakkige verzuring treedt in de Middelwaard niet of nauwelijks op omdat de bodems kalkhoudend zijn. De zomerkade heeft een wat hoger lutemgehalte ten opzichte van de uiterwaard. De bodem van het Viaanse bos bestaat grotendeels uit kalkhoudende poldervaaggronden. Verschil met de poldervaaggronden buitendijks is dat het lutemgehalte hoger ligt. Deze gronden bestaan uit zware zavel of lichte klei.

In de Middelwaard is zand gewonnen voor de aanleg van de A2, waardoor twee plassen zijn ontstaan. Na de eerste zandwinning is bij de recreatieplas een grote hoeveelheid vervuild slib gestort. Bij de tweede zandwinning (in de jaren 90) lag in het meest oostelijke deel van de uiterwaard, ten zuiden van de plas een depot voor de opslag van het gewonnen zand. Direct west van de plas heeft niet bruikbare (vervulde) grond gelegen die later is afgevoerd.

1.3 Waterhuishouding

De Middelwaard ligt stroomafwaarts van de stuw van Hagestein. Benedenstrooms van deze stuw kan de rivier vrij afstromen. Dit deel van de Lek staat dagelijks onder getijdeninvloed en is daardoor het meest dynamische deel van het traject Nederrijn-Lek. Het getijverschil kan oplopen tot 1m. RWS heeft de oever van de Middelwaard aangewezen als een dynamisch oevertype met vrij grote stroomsnelheden en waterstandwisselingen, waardoor pioniervegetatie van zandige oevers een kans krijgen. De Middelwaard overstroomt eens per 3 à 4 jaar. Alleen de zomerkade en de

² x=132881 en y=444764

Foto 1. De Kleine Lek in Polder De Eendragt.

Markus Feijen, 2009.

Foto 2. De Kleine Lek in de Middelwaard. Markus Feijen, 2009

Foto 3. De Kleine Lek in de Middelwaard. Markus Feijen, 2009

kade rondom de jachthaven blijven dan watervrij. Dit deel van de Lek mag dan tot het meest dynamische behoren, toch is een groot deel van de dynamiek verdwenen. Met het beteugelen van de hoofdstroom door kribben is het zomerbed van de rivier aan het eind van de 19e eeuw sterk verkleind. De rivier is daardoor een stuk dieper in het rivierbed komen te liggen. Tussen de kribvakken is veel zand afgezet. Met de bouw van de stuw bij Hagestein is de werking van eb en vloed minder ver landinwaarts merkbaar. Alleen bij het openen van deze stuwen verlegt deze grens zich landinwaarts. Bij het openen van deze stuwen neemt de afvoer en stroomsnelheid plotseling sterk toe, wat resulteert in oeverafslag. Door de aanleg van kribben (verlaging rivierbodem) en het langer vasthouden van water bovenstrooms door de stuw bij Hagestein is de grondwaterstand in de Middelwaard lager komen te liggen.

De waterkwaliteit van de Lek is aanzienlijk verbeterd sinds de jaren 80. De gehalten aan zware metalen, maar ook bijvoorbeeld Chloor, voldoen meestal aan de norm voor basiskwaliteit. De gehalten aan andere giftige stoffen (PCB's en PAK's) nemen de laatste jaren ook af, maar zijn nog te hoog. Ammonium, Fosfaat en Sulfaat komen in te hoge concentraties voor.

In de zomer wordt bij Lexmond oppervlaktewater (uit de Lek) via een slotenstelsel van Kleine Lek ingelaten (zie foto 1 t/m 3). De Kleine Lek wordt ook gebruikt om regenwater uit Vianen af te voeren. Dit gaat via de Mijnerherenwaard en de bermsloot onder de Lekbrug. Door de lange toeweg naar de Middelwaard worden nutriënten op natuurlijke wijze afgevangen. Daarnaast wordt de Kleine Lek in de

Middelwaard niet belast met meststoffen.

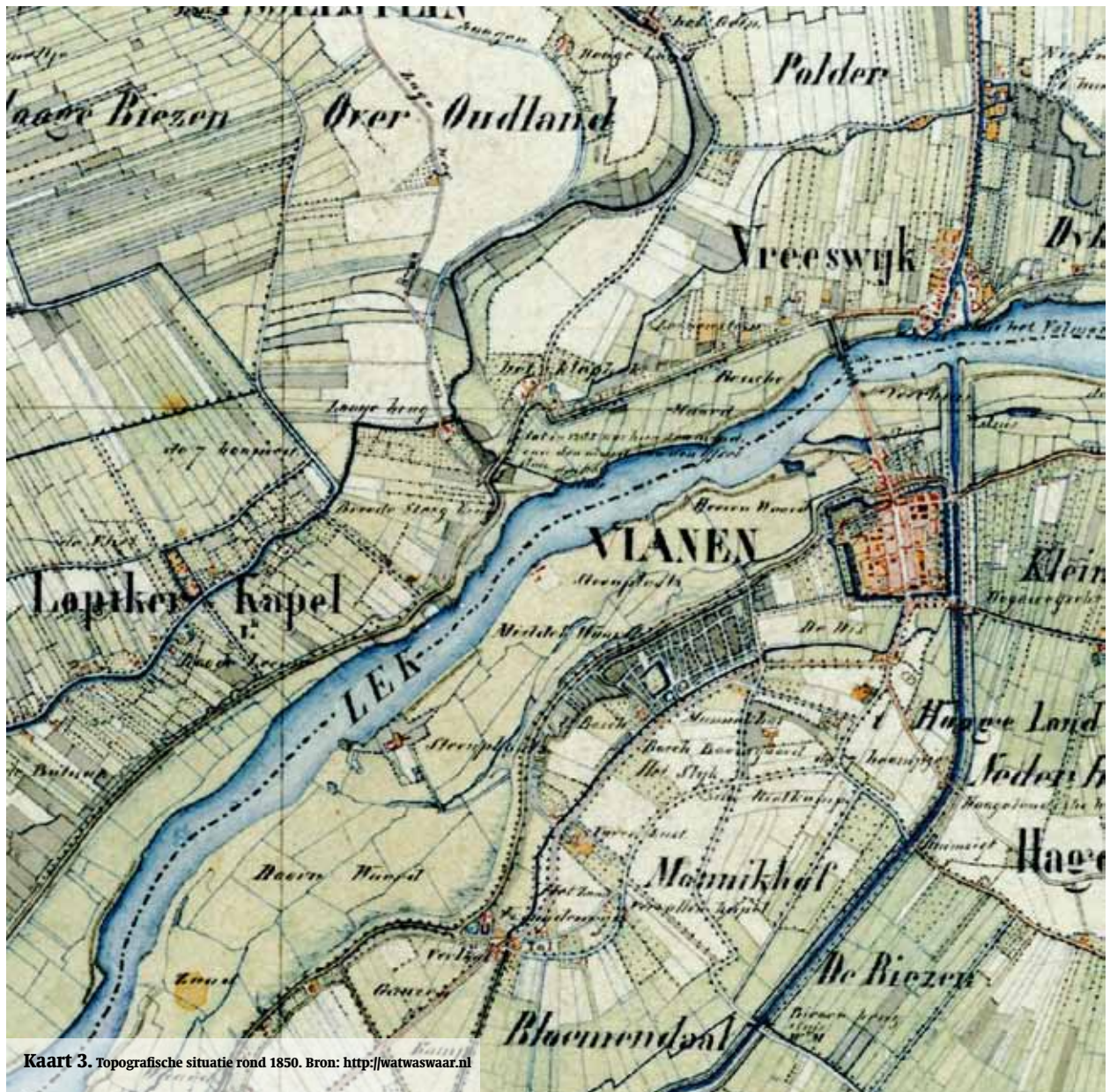
In de laagst gelegen delen van de uiterwaard, in de buurt van de Kleine Lek zou rivierkwel kunnen uittreden, de vegetatie indiceert carbonaatrijk water. Maar het is waarschijnlijker dat het geïnfiltreerde regenwater in het kalkrijke zand overgaat in een carbonaatrijk water dat veel weg heeft van kwel.

De sloten van het Viaanse bos voeren deels rivierkwel. Het voorkomen van waterviolier is een goede indicatie voor basenrijk water (kwel). De binnendijkse gronden liggen vaak lager dan de uiterwaard, omdat bij overstromingen in de uiterwaard aanslibbing plaatsvindt. Het waterpeil is door het waterschap gezet op 0.70 +NAP in de zomer en 0.90 +NAP in de winter, wat neerkomt op een natuurlijker waterregime. In praktijk staat het gebied in de winter voor een groot deel onder water, zomers vallen veel sloten droog. Ideaal voor modderkruipers.

1.4 Cultuurhistorie

Rond 1000 begonnen de eerste bewoners zich in het gebied te vestigen³. De hoger gelegen oude stroomruggen en oeverwallen werden als eerste bewoond (bijvoorbeeld Vianen) en in agrarisch gebruik genomen. Pas toen de bevolkingsdruk te groot werd aan het eind van de 12e eeuw werd begonnen met het ontginnen van de lagergelegen komgronden, cope-ontginningen. De bedijking van de Lek beperkte nu het aantal overstromingen van de lagergelegen gronden. De Bisschop van Utrecht had het recht om de lagergelegen veenmoerassen uit te geven aan ontginners. Er werd een cope-overeenkomst afgesloten: tegen wederdiensten mocht een stuk moerasland in cultuur gebracht worden. Voor de kavels werden meestal

³ Dit was niet de eerste occupatie, maar wel na een lange afwezigheid van bewoning.

Kaart 3. Topografische situatie rond 1850. Bron: <http://watwaswaar.nl>

vaste maten aangehouden. Als ontginningsbasis werd vaak een oeverwal van de rivier gebruikt, hier stonden ook de boerderijen. Veelal haaks op deze basis worden sloten gegraven, waardoor een smalle, langgerekte slagenverkeveling ontstaat.

Vianen kreeg in 1335/1336 stadsrechten en daarmee het recht op ommuring. Onder de heren van Brederode bloeide Vianen op. Vianen was in die tijd niet alleen stad, maar ook staat en daarmee vrijstad (een vluchthaven). Hendrik van Brederode liet omstreeks 1560 voor zijn vrouw Amalia een buiten bouwen: Amaliastein. Het huidige Viaanse bos was onderdeel van de tuin van dit buiten. Amaliastein is met tuin en al rond 1830 afgebroken. Het Viaanse bos is daarna tot de jaren 50 als griendcultuur gebruikt (een deel

is tot de dag van vandaag als griend in beheer).

Op Kaart 3 (ca. 1850) is de Middelwaard niet langer een eiland (zie §1.2). Polder De Eendragt bestaat uit drie verschillende waarden, namelijk: de Zaadwaard, de Doornwaard en de Zandwaard. Kasteel Amaliastein is gesloopt. De structuur van het Viaanse Bos zoals zichtbaar op de kaart is ook vandaag de dag nog aanwezig.

De Middelwaard, zoals de meest uiterwaarden, was door de vruchtbare klei in trek als cultuurgrond. Langs de rivier werd een kade aangelegd om in de zomer de buitendijkse grond te kunnen vrijwaren van water. Vanaf de vijftiende eeuw werd in de uiterwaarden van de Lek klei gewonnen en in kleine oventjes gebakken tot stenen. Op de plek waar nu 3 markante esdoorns staan (foto 4) heeft in de 18^e en 19^e

Foto 4. De drie esdoorns ter hoogte van de voormalige 'benedenste steenoven van de Middelwaard'. Markus Feijen, 2009.

Foto 5 en 6. Bakstenen langs de Lek (als landaanwinning of stort van misbaksels). Markus Feijen, 2009.

eeuw een steenfabriek gestaan: 'de benedenste steenoven van de Middelwaard' (zichtbaar op kaart 3). Iets verder stroomopwaarts lag een andere steenfabriek (de bovenste). Deze fabriek is in 1936 verdwenen bij de aanleg van de boogbrug voor de A2. In de omgeving van de benedenste steenoven ligt langs de Lek een grote hoeveelheid bakstenen (foto 5 en 6). Dit kunnen misbaksels zijn, die dan gestort werden, maar het is ook mogelijk dat het storten van bakstenen gebeurde als vorm van landwinning voordat de kribben werden aangelegd. Ook in Polder De Eendragt lag een steenfabriek.

1.5 Ecologie

Middelwaard en Polder De Eendragt

De Middelwaard herbergt tientallen stroomdalsoorten, sommige erg zeldzaam. Stroomdalplanten hebben zich via het rivierenstelsel vanuit Midden-Europa naar Nederland verspreid en bereiken hier vaak hun westelijke of noordelijke verspreidingsgrens. Stroomdalplanten zijn warmteminnend en veelal gebonden aan zandige, droge bodems op hellingen met een zuidelijke of zuidwestelijke expositie. Veel soorten zijn voor hun ontkieming afhankelijk van kaal zand. In het groeiseizoen is de standplaats van deze flora uitgesproken droog, maar in de winter kan het rivierwater de vegetatie overstromen, waarbij erosie en sedimentatie optreden. De rivier zorgt op deze manier voor aanvulling met basenrijk zandig tot zavelig materiaal. Kalkrijke zandbodems, zoals aanwezig in de Middelwaard, herbergen de grootste diversiteit aan stroomdalplanten. De stroomdalflora behoort tot de meest bedreigde vegetaties van Nederland. Nederland heeft ten

aanzien van het verbond der droge stroomdalgraslanden⁴, *Sedo-Cerastion*, Europese verantwoordelijkheid. Meer dan 50% van het Europese areaal en meer dan 50% van de Europese oppervlakte van dit verbond ligt in Nederland (bron: Janssen et al., 2007). Beide associaties binnen dit verbond, de associatie van Vetkruid en Tijm en de associatie van Sikkelklaver en Zachte haver zijn in Nederland dramatisch achteruit gegaan. De oppervlakte goed ontwikkeld droog stroomdalgrasland is afgenomen van circa 200ha in de periode 1930-1950 tot minder dan 30ha nu. Daarnaast is ook het karakter van het verbond der droge stroomdalgraslanden veranderd. Voor 1950 kwam vooral de voedselarme, aan schrale bodems gebonden variant voor, terwijl de huidige restanten grotendeels behoren tot de voedselrijke variant.

Op de zomerkade en oeverwal is lokaal een goed ontwikkelde stroomdalvegetatie aanwezig. Met name het meest oostelijk deel van de Middelwaard, bij de Lekbrug, herbergt veel zeldzame stroomdal- en Rode Lijst soorten. Deze graslanden zijn op het moment in eigendom van (en beheer bij) de Provincie Utrecht. Hier staat brede ereprijs, ruige weegbree, veldsalie, bevertjes (foto 7), zachte haver, kweekdravik (foto 8), knikkende distel, handjesgras, kamgras, kleine bevernel en cilindermos. Daarnaast groeit hier gewone agrimonie, knolribzaad en Duits viltkruid. Brede ereprijs is ernstig achteruitgegaan⁵. Dit geldt ook voor ruige weegbree, deze soort is mogelijk al helemaal verdwenen. De populaties van veldsalie en bevertje zijn ook gedecimeerd, maar het aantal planten neemt de laatste jaren iets toe op de laatste groeiplaatsen. De achteruitgang van deze kritische soorten heeft vooral

⁴ Het zwaartepunt van de stroomdalflora.

⁵ In 2008 is maar één, niet bloeiend, plakkaat gevonden.

Foto 7. Bevertjes (trilgras). Dick Kerkhof, 2003.

Foto 8. Kweekdravik. Dick Kerkhof, 2003.

Tabel 2.

Flora van de Rode Lijst in de Middelwaard. Gegevens: Dick Kerkhof (2004–2008), Herman van den Bijtel (2008).

Ge: gevoelig, KW: kwetsbaar, BE: bedreigd, EB: ernstig bedreigd

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RL
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Gewone agrimonie	GE
<i>Briza media</i>	Bevertjes	KW
<i>Bromus racemosus</i>	Trosdravik	KW
<i>Carum carvi</i>	Echte karwij	GE
<i>Cruciata laevipes</i>	Kruisbladwalstro	KW
<i>Cynosurus cristatus</i>	Kamgras	GE
<i>Filago vulgaris</i>	Duits viltkruid	EB ⁷
<i>Hordeum secalinum</i>	Veldgerst	GE
<i>Odontites vernus</i>	Rode ogentroost	GE
<i>Ononis repens</i> subsp. <i>spinosa</i>	Kattendoorn	GE
<i>Plantago media</i>	Ruige weegbree	KW
<i>Salvia pratensis</i>	Veldsalie	KW
<i>Sherardia arvensis</i>	Blauw walstro	KW
<i>Tragopogon pratensis</i> subsp. <i>orientalis</i>	Oosterse morgenster	BE
<i>Trisetum flavescens</i>	Goudhaver	GE
<i>Veronica austriaca</i> <i>teucrium</i>	Brede ereprijs	BE
<i>Entodon concinnus</i>	Cilindermos	BE

te maken met verruiging door hoge grassen en pakketten kruisbladwalstro in combinatie met oeverafslag. Een klein deel van de vegetatie valt nog onder de stroomdalassociatie van Sikkelklaver en Zachte haver. Ondanks het geringe oppervlak is het voorkomen van deze vegetatie in de Middelwaard van Europees belang. Door verruiging is een deel van deze associatie overgegaan naar de ruigere Kweekdravik-associatie. Andere stukken zijn volledig verruigd met braam. Een leuke soort in met bramen verruigde stukken is hopwarkruid.

De volgende stroomdalsoorten komen algemener op de kade voor: sikkelklaver, kattendoorn, echte kruisdistel en geel walstro, daarnaast komen soorten voor als kruisbladwalstro, geoorde zuring, goudhaver, akkerhoornbloem, margriet, knolboterbloem, gele morgenster, heksenmelk en knooppkruid.

De graslanden buiten de zomerkade en oeverwal zijn afwisselend in vegetatie door verschillen in vochtvoorziening, gebruik in het verleden en het huidige beheer. Zo is de vegetatie in het westelijke perceel betrekkelijk arm. Wel is groot streepzaad beeldbepalend in mei. In het gehooide perceel direct oost van het vorige groeit onder andere oosterse morgenster (foto 9). In de hooilanden staan verder soorten als veldlathyrus, vogelwikke, margriet, goudhaver, glanshaver, grote bevernel, rode, witte en kleine klaver, vijfvingerkruid en wilde peen. Typisch voor de uiterwaarden weten ook stroomdalsoorten zich in de glanshaverhooilanden te vestigen. Met name soorten als echte kruisdistel en richting de zomerkade soorten als sikkelklaver en geel walstro. In de begraasde graslanden

(kamgrasweides) staat ondermeer de naamgever kamgras, samen met soorten als madeliefje, vertakte leeuwentand, gewone brunel en voor het rivierengebied kenmerkende soorten als geel walstro, kleine leeuwentand en echte kruisdistel.

De vegetatie rondom de Kleine Lek bestaat uit rietlanden en natte strooiselruigtes. In deze strooiselruigtes staan soorten als poelruit, moerasspirea, moeraskruiskruid, gele lis, echte valeriaan, grote wederik en harig wilgenroosje. Het oostelijk deel van de Kleine Lek bestaat uit een vrij ruige, begraasde vegetatie. Hier groeit veel rode ogen-troost. Daarnaast komen soorten als poelruit, watermunt, moerasrolklaver en echte koekoeksbloem voor. Langs het water staan kwelindicerende⁶ soorten als dotterbloem, rode waterereprijs, holpijp, moeraswalstro, slanke waterweegbree, gele waterkers, zomprus en schildereprijs. De spindotterbloem, een ondersoort van de dotterbloem, gebonden aan het getijdengebied, is in de Middelwaard vastgesteld. In de Kleine Lek zijn drijvend en gekroesd fonteinkruid te vinden. Ook veenwortel, watergentiaan en fijne en stijve waterranonkel zijn in het water aanwezig. Omdat de meest oostelijke graslanden voor een deel als baggerdepot zijn gebruikt is de vegetatie hier minder ontwikkeld, zo zijn er akkerdistelhaarden en domineren hoog productieve grassen.

In de Middelwaard komen 17 Rode Lijst soorten voor (tabel 2).

De verschillende graslandvegetaties zijn de biotoop van roodborsttapuiten, graspiepers, kneutjes, puttertjes en patrijzen. Het struweel wordt onder ander bewoond door grasmussen. De moerassige zone wordt bevolkt

⁶ Correcter: soorten die basisch water indiceren.

⁷ Eén vindplaats.

Foto 9. Oosterse morgenster. Dick Kerkhof, 2003.

Foto 10. Nest oeverzwaluwen.

Foto 11. Patrijs.

Flip de Nooyer, Foto Natura.

door tal van zangvogels als kleine karekiet en rietzanger. Daarnaast heeft de bruine kiekendief in het riet gebroed. De Middelwaard wordt ook door weidevogels als foerageergebied gebruikt (met name voorjaar en najaar). De tureluur broedt nog in de Middelwaard, een soort als grutto is als broedvogel praktisch verdwenen. In de poel die gegraven is bij het herstel van de zomerkade zijn steilrandjes aangelegd die bevolkt worden door een kolonie oeverzwaluwen (foto 10).

De hoogste botanische waarde in Polder De Eendragt is te vinden op droge steilrandjes in agrarisch gebied. Op deze randjes groeit bevertje (soms massaal), akkerhoornbloem, kruisdistel, kruisbladwalstro, glad walstro, goudhaver, ruige leeuwentand, knolboterbloem en sikkelklaver. Deze steilrandjes zijn niet goed bereikbaar tijdens het bemesten.

Koeien begrazen de vegetatie maar hun mest komt niet op deze vegetatie terecht. Daardoor kan een schrale, droge vegetatie blijven voortbestaan in verder intensief gebruikt agrarisch grasland. Ook hier komt langs de Lek lokaal een goed ontwikkelde stroomdalvegetatie voor. Hier staat onder ander muurpeper, sikkelklaver, goudhaver en aardbeiklaver. Vooral de westhoek, in beheer bij Het Utrechts Landschap, is goed ontwikkeld.

De graslandpercelen in eigendom van Het Landschap ontwikkelen zich richting bloemrijke lichtbegrasde, vrij ruige uiterwaardgraslanden met soorten als: groot streepzaad, grote pimpernel, goudhaver en oosterse morgenster. Naast deze graslandperceeltjes beheert Het Landschap een akkertje met zomergranen. De graslanden in combinatie met deze akker zijn erg in trek bij patrijzen (foto 11), die hier nog algemeen voorkomen.

Foto 12 Wilgen stoof in Viaanse Bos. Markus Feijen, 2009.

Foto 13. Hakgrond in Viaanse Bos. Markus Feijen, 2009.

Het ongestuwde traject van de Lek is het meest soortenrijk aan vissen van de Provincie Utrecht. Deze soortenrijkdom hangt samen met de getijdeninvloed en vrije afstroom (geen belemmeringen). Het gaat om soorten als zeeforel, zalm en kleine schol.

Het Viaanse bos

Het Viaanse bos is een gevarieerd stukje bos met een afwisseling van grienden (foto 12 en 13), doorgeschoten grienden (omvormingsgriend) en vochtig loofbos deels gedomineerd door populieren. De struiklaag bestaat uit hazelaar, rode kornoelje, meidoorn, sleedoorn en Gelderse roos. De grienden bestaan uit wilg en els, met

een broekbosflora van kale jonker, elzenzegge, pluimzegge, hop, heksenkruid, groot springzaad, grote cyperzegge, smeewortel en moerasspirea. Ook bosandoorn en bosbies zijn aanwezig. Brandnetel en riet zijn in de zomer beeldbepalend. De gevarieerde structuur in een klein gebied resulteert in een grote zangvogelpopulatie, met onder andere matkop, gekraagde roodstaart, zwartkop, tuinfluiter, boomkruiper en drie spechten: de grote bonte specht, kleine bonte specht en groene specht. Naast bosvogels zijn ook typische rietbewoners aanwezig, waaronder de waterral. Roerdompen en ijsvogels foerageren in het gebied. Roofvogels als sperwer en havik broeden in het bos. Ook de steenuil is aanwezig.

Foto 14. Grote Modderkruiper. Wil Meinderts, Foto Natura.

Foto 15. Recreatiestrand bij plas Middelwaard. Markus Feijen, 2009.

Ondanks dat het bos omgeven worden door woonwijken van Vianen zijn er nog steeds reeën te vinden. Daarnaast is het hermelijn met zekerheid vastgesteld. Het gebied is van groot belang voor enkele zeldzame amfibieën en vissen: de kamsalamander, kleine modderkruiper en grote modderkruiper. Met name de relatief grote populatie van de grote modderkruiper (foto 14) is zeer waardevol.

Deze soort prefereert kwel sloten, die volop aanwezig zijn in het Viaanse bos. In deze sloten groeien kwelindicerende soorten als waterviolier. In de winter staat een groot deel van het bos nat, terwijl in de zomer de sloten geleidelijk droogvallen, ideale omstandigheden voor modderkruipers. Grote modderkruipers floreren alleen bij afwezigheid van andere vissen. Bodemwoelende vissen hebben een sterk negatieve invloed, omdat door het woelen waterplanten verdwijnen die als paaisubstraat dienen. De eitjes vallen dan op de bodem waar ze wegrotten. Het bos is rijk aan zweefvliegen, tot nu toe zijn 61 soorten vastgesteld.

1.6 Recreatie

Het Viaanse bos is erg in trek als kort rondje voor bewoners van Vianen (met name uit de wijk Amaliastein). In het bos is een wandelroute uitgezet. Een deel van de wandelpaden wordt in natte periodes een laarzenpad. Honden zijn toegestaan.

Het deel van de Middelwaard in eigendom van het Landschap is niet toegankelijk voor publiek. De waard is goed te overzien vanaf de Lekdijk. Rond de recreatieplas loopt een wandelroute van 2km. Hier mogen honden loslopen. In de plas mag gezwommen worden (foto 15).

Bij de parkeerplaats zijn toiletten en douches.

1.7 Beleid

In de planologische kernbeslissing⁸ 'Ruimte voor de Rivier' geeft het Rijk aan wat er moet gebeuren om de bescherming van het rivierengebied tegen overstromingen op het vereiste niveau te brengen en tegelijk een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. In het basispakket voor de Lek is een uiterwaardvergraving op het traject Vianen-Hagestein opgenomen. In 2006 heeft de Provincie Utrecht de stuurgroep Ruimte voor de Lek opgericht. De Provincie Utrecht heeft in 2007 een inrichtingsvisie laten opstellen voor de uiterwaarden van Vianen, Nieuwegein en Houten. In deze visie werden 2 varianten beschreven, één variant beschrijft een inrichting waarbij 6-10 cm maatgevend hoogwater winst wordt gemaakt. In de andere, veel duurdere variant, wordt 15-20 cm MHW winst gemaakt. Alleen bij deze laatste variant zou ook in de Middelwaard worden ingegrepen, maar zeer beperkt vanwege de hoge natuur- en aardkundige waarde. De stuurgroep Ruimte voor de Lek is in 2008 met 3 varianten gekomen. De stuurgroep bestaat uit de Provincie Utrecht, twee waterschappen (Rivierenland en De Stichtse Rijnlanden), Rijkswaterstaat en 4 belanghebbende gemeentes: IJsselstein Nieuwegein, Vianen en Houten. Vooral met gemeentelijke ambities over woningbouw en recreatie is rekening gehouden. De doelstelling vanuit de PKB Ruimte voor de Rivier is echter duidelijk, namelijk verlaging MHW en verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. De beoogde natuurbeherende organisaties, die al veel grond in eigendom hebben, en ecologen zijn tot nu toe niet betrokken bij de planvorming. In 2009 wordt de voorkeursvariant van de stuurgroep voorgelegd aan de Provinciale Staten van Utrecht.

⁸ Voor de status van een planologische kernbeslissing zie www.parlement.com

Tabel 3.

Utrechtse natuurdoeltypen voor het plangebied.

Gebied	UNAT-code	Omschrijving	Opp. (ha)
Middelwaard	Ri3.02a	Plas en geïsoleerde strang	1
Bestaande natuur	Ri3.03n	Rietland en ruigte, nat	10
	Ri3.04u +	Nat (schraal) grasland +	33
	Ri3.05 v/d	Stroomdalgrasland vochtig/droog	
	Ri3.04 ke	Kemphaangrasland	8
Nieuwe natuur	Ri3.04 ke	Kemphaangrasland	4
Viaanse bos	Ri3.04	Nat schraalgrasland	2
Bestaande natuur	Ri3.07v	Struweel, vochtig	3
	Ri3.10	Bos	8
Polder De Eendragt	Ri3.04u	Nat (schraal) grasland	3
Nieuwe natuur	Ri3.03n	Rietland en ruigte, nat.	3
Totaal			75

Tabel 4.

Aangevraagde pakketten programmabeheer.

Middelwaard	Opp. (ha)
Natuurlijke eenheid met begrazing	15,02
Droog soortenrijk grasland	3,02
(Half) natuurlijk grasland	14,37
Plas en ven	0,58
Natuurlijke eenheid zonder begrazing	1,93
Viaanse bos	Opp. (ha)
Plas en ven	0,26
Natuurlijke eenheid zonder begrazing	0,79
Bos met verhoogde natuurwaarde	6,91
Hakhout en griend	3,26

De Middelwaard, Polder De Eendragt en het Viaanse bos zijn in het streekplan van de Provincie Utrecht 2005-2015 aangegeven als Landelijk gebied categorie 3. Voor deze categorie geldt een verweving van de functies natuur, landbouw en recreatie. De Middelwaard, buiten een deel van de recreatieplas en de jachthaven, behoort samen met het Viaanse bos tot de EHS (bestaande natuur). Polder De Eendragt is deels begrensd als zoekgebied nieuwe natuur. Het Plangebied is onderdeel van Nationaal Landschap 'Het Groene Hart'.

In het Natuurgebiedsplan Vianen (Provincie Utrecht, 2005) is de Middelwaard, buiten de recreatieplas en haven, grotendeels opgenomen als bestaande natuur. Twee perceeltjes zijn opgenomen als nieuwe natuur (ca. 4ha). Het Viaanse bos is ook opgenomen als bestaande

natuur. Polder De Eendragt is zoekgebied voor nieuwe (natte) natuur (c. 6ha). Versterken van (bestaande) natuurwaarden moet hier volgens het plan vooral gebeuren door agrarisch natuurbeheer. Het plan onderstreept het belang van deze polder als ecologische verbindingzone tussen de uiterwaarden van Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland. De Provincie Utrecht streeft de volgende natuurdoelen (Utrechtse natuurdoeltypen, UNAT) na (tabel 3).

De Europese Unie heeft een richtlijn opgesteld die er voor moet zorgen dat de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater in 2015 op orde is, de Kaderrichtlijn Water (KRW). Per stroomgebied wordt een beheerplan opgesteld, zo ook voor de Nederrijn/Lek. De huidige toestand van de biologische kwaliteit van de Nederrijn/Lek is matig voor macrofauna, ontoereikend voor vissen en waterplanten

Foto 16. Bosopslag en verrijkt grasland op de zomerkade, waar begrazing grotendeels beperkt is tot de winter. Markus Feijen, 2009.

en alleen zeer goed voor fythobenthos⁹. Er moeten dus maatregelen genomen worden om de omgevingskwaliteit voor de eerste 3 soortgroepen te verbeteren. De inrichting van de Viaanse Uiterwaarden kan een bijdrage leveren aan het verbeteren van de biologische kwaliteit, mits inderdaad wordt ingezet op ontwikkeling van (natte) natuur. In tabel 4 staan de pakketten uit programma-beheer die voor de Middelwaard en het Viaanse bos zijn aangevraagd.

1.8 Evaluatie beheer

1. De hoge botanische waarde van de Middelwaard is deels te verklaren door beheer:

- Afwisseling tussen hooibeheer en verschillende vormen van beweiding.

Maar is ook sterk gerelateerd aan het voorkomen van:

- Kalkrijk zand en zavel.
- Gradiënten van hoog naar laag.
- Carbonaatrijk water in de Kleine Lek.

Vooral de percelen tot heden in beheer bij de Provincie hadden een goed ontwikkelde stroomdalflora. De meest kritische soorten zijn sterk achteruitgegaan door:

- Een te extensief beheer, waarbij alleen buiten het groeiseizoen licht begraasd werd en tijdens het groeiseizoen niet. Dit beheer heeft geresulteerd in een sterke verrijking (foto 16).
- Oeverafslag, waardoor relictpopulaties wegspoelen.

Botanisch kan het gebied door het beheer iets aan te passen flink rijker worden:

- De stroomdalvegetatie kan qua oppervlakte sterk uitgebreid en in kwaliteit verbeterd worden door zomerbeweiding (c. 1.5 GVE ha-1) toe te passen. Het vee gaat verrijking tegen, creëert kiemplekken en verspreidt zaad van stroomdalplanten. Het oostelijke deel van de Middelwaard kan dan fungeren als zaadbron.
- Door langs de Kleine Lek ook een stuk als hooiweide te beheren krijgen soorten uit het Dotterbloem-verbond meer de ruimte. Door het carbonaatrijke water zijn de groeiplaatsomstandigheden geschikt.

2. Het gebied is rijk aan grondbroeders (fazant, patrijs en graspieper). Deze rijkdom is toe te schrijven aan de rust in het gebied: het gebied ten westen van de recreatieplas is afgesloten voor recreanten.

3. Het Viaanse bos ontwikkelt zich richting een zeer gevarieerd stukje bos met tal van zangvogels. Het huidige peilbeheer is gunstig voor de grote modderkruiper en kamsalamander.

⁹ Bodemplanten/algen die gebonden zijn aan substraten (stenen, waterplanten).

2 Doelstellingen

Dit hoofdstuk beschrijft wat Het Utrechts Landschap voor ogen heeft met het beheer in de Middelwaard, Polder De Eendragt en het Viaanse bos. Maatregelen worden in het volgende hoofdstuk behandeld. De doelstelling van Het Utrechts Landschap voor deze gebieden in hoofdlijnen:

- Behoud en herstel van kenmerkende diversiteit aan planten en dieren voor de uiterwaarden en binnendijkse kwelzones in het vrij afstromende traject van de Lek.
- Functioneren als belangrijke ecologische verbindingsschakel binnen het rivierengebied.
- Behoud kenmerkende cultuurhistorische elementen.
- Ruimte voor recreanten om te genieten van natuur en cultuur.

2.1 Viaanse bos

Doel van Het Utrechts Landschap met het Viaanse bos:

- *Een gevarieerd bosgebied, bestaande uit deels door rivierkwel gevoede hakgrienden van wilg, doorgeschoten grienden en hoge populierenbossen met een rijke ondergroei aan struiken en kruiden. Dit bos wordt gekenmerkt door een grote rijkdom aan zangvogels.*
- *Vitale populaties grote modderkruipers en kamsalamanders.*

Dit bos (foto 17) wordt gekenmerkt door een grote structuurvariatie, van hoge, zware populieren tot pas afgezet hakgriend, met in de winter een hoge waterstand, die 's zomers flink zakt. Door een deel als hakgriend te beheren blijft niet alleen de structuur gevarieerd, maar wordt ook een voor dit gebied belangrijk cultuurhistorisch gebruik in stand gehouden. Van een deel van de grienden is het beheer gestaakt. Deze bossen mogen zich nu verder spontaan ontwikkelen. Voorlopig zullen deze bossen veel weg hebben van lissen-ooibossen, maar op termijn

zal het bos zich richting elzenbroek ontwikkelen omdat van overstroming door de Lek geen sprake is. Door een hoog winterpeil en lager zomerpeil van het water zijn de omstandigheden zeer goed voor grote modderkruipers en kamsalamanders.

2.2 Middelwaard en Polder De Eendragt

Doel van Het Utrechts Landschap met de Middelwaard en haar percelen in Polder De Eendragt:

- *Rijke stroomdalvegetaties op de zomerkade, oeverwal en kribvakken voornamelijk bestaand uit de associatie van Sikkelklaver en Zachte haver.*
- *Droge tot natte soortenrijke vormen van glanshaverhooilanden en kamgrasweides met voor de uiterwaarden typische stroomdalflora.*
- *Een mozaïek van dotterbloemhooilanden, hooiweide behorende tot het verbond van Grote vossenstaart, bloemrijke natte strooiselruigtes en rietlanden langs de Kleine Lek.*

Foto 17. Viaanse bos. Op de voorgrond hakgriend op de achtergrond populier. Markus Feijen, 2009.

Foto 18. Veldsalie. Dick Kerkhof, 2003. ↘

Foto 19. Rode bremraap. Gerard Beersma, Foto Natura. ↑

Foto 20 Ruige weegbree. Dick Kerkhof, 2003. ↙

- Een spontaan lissen-ooibos (zachthoutooibos) rijk aan paddenstoelen en mossen.
- Rustgebied met volop broedgelegenheid voor grondbroeders als patrijzen en graspiepers, foerageergebied voor steltlopers en een vitale kolonie oeverzwaluwen.
- Een zomergraanakker, met typische akkeronkruiden, als wrust en foerageergebied voor patrijzen en kwartels.

Zowel de Middelwaard als Polder De Eendragt hebben zeer hoge botanische potenties, met name vanwege de zandige en zavelige bodem. Waardevolle stroomdalsoorten zijn op verschillende plekken in het gebied aanwezig. Beheer zal zich in de eerste plaats richten op herstel (kwaliteitsverbetering) en uitbreiding van stroomdalvegetaties. Door verschillende vormen van hooibeheer en beweiding op een gradiënt van hoog naar laag zal een gevarieerd gebied ontstaan. De hoogste concentraties zeldzame stroomdalplanten zullen vooral op de in de zomer beweidde oeverwal en zomerdijk te vinden zijn. Het gaat hier om de associatie van Sikkelklaver en Zachte haver¹⁰. Naast de nog aanwezige zeldzaamheden als veldsalie (foto 18), brede ereprijs, ruige weegbree (foto 20), bevertjes en cilindermos is (her)vestiging¹¹ van het zeer zeldzame rode bremraap (foto 19) (een parasiet op sikkelklaver) gewenst.

Dit geldt ook voor soorten als zandwolfsmelk, kleine ruit, duifkruid, wilde tijm, voorjaarszegge, grote centaurie en blauwe bremraap.

De graslanden in de uiterwaard herbergen naast de typische soorten van de glanshaver-associatie (bijvoorbeeld margriet en groot streepzaad) en kamgrasweides (met o.a. kamgras en madeliefje) op de warmere zuidhellingen ook tal van stroomdalplanten¹². Zo bevatten de glanshaverhooilanden veel sikkelklaver, veldsalie en echte kruisdistel. Hier horen ook de Oosterse morgenster en karwijvarkenskervel thuis, soorten waarvan uitbreiding zeer gewenst is. De kamgrasweides worden gekenmerkt door ruige weegbree, sikkelklaver, kruisdistel en kattendoorn. In deze weides kan ook het kluwenklokje terugkeren. Rode ogentroost is nu al opvallend algemeen in de begraasde delen.

De lagergelegen graslanden zullen door hooibeheer zich ontwikkelen richting soortenrijke beemden. De ontwikkelingsmogelijkheden van soortenrijke graslanden die behoren tot het Dotterbloemverbond of verbond van Grote vossenstaart zijn goed. Beide associaties van dit verbond zijn kansrijk: de associatie van Kievitsbloem en de associatie van Grote pimpernel en Weidekervel. Hervestiging van kievitsbloem is zonder (her)introductie niet te verwachten. Bronpopulaties zijn bovenstrooms nagenoeg afwezig. Hopelijk weten ook soorten als genadekruid en polei zich te vestigen. Deze hooilanden worden afgewisseld met voor vogels belangrijk overjarig

rietland, waarin ook (spin)dotterbloem voorkomt en bloemrijke natte strooiselruigtes (associatie van Moerasspirea en Valeriaan). Deze laatste zijn in de zomer een lust voor het oog met bloeiende moerasspirea, poelruit, grote wederik, harig wilgenroosje en moeraskruiskruid. Het zachthoutooibos (foto 21) dat zich spontaan ontwikkelt in de zuidoosthoek van de Middelwaard wordt in de lagere delen gekenmerkt door veel plantensoorten die ook in de natte strooiselruigte staan. Bij het ouder worden van dit bos zal de hoeveelheid dood hout snel toenemen en ruimte bieden aan tal van saprofytische paddenstoelen. Daarnaast zijn aan wilgen gebonden gordijnzwammen en vaalhoeden te verwachten¹³.

Een deel van de Middelwaard is afgesloten, waardoor grondbroeders als patrijs en graspieper voldoende rust hebben om tot broeden te komen.

De zomergraanakker in Polder De Eendragt heeft een grote aantrekkingskracht op patrijzen. Naast akkervogels kunnen ook enkele zeldzame akkeronkruiden profiteren. Het gaat om stinkende kamille, stinkende ganzenvoet en doffe ereprijs.

2.3 Recreatie

Het Utrechts landschap heeft met de recreatie als doel:

- *Recreanten de ruimte te bieden te genieten van natuur, landschap en cultuur.*

Recreatie is als volgt gezondeerd: Het Viaanse bos is toegankelijk over de wandelroutes met aangeliende hond. Het gebied rondom de recreatieplas en een nieuwe aanlooproute is toegankelijk voor recreanten en honden onder appèl. Het terrein dat door het Recreatieschap beheerd wordt is ingericht voor dagrecreatie, inclusief zwemmogelijkheden. De rest van de Middelwaard is rustgebied en niet toegankelijk. Dit geldt ook voor de percelen van Het Landschap in Polder De Eendragt.

2.4 Externe wensen

Door gericht beheer kan flink gestuurd worden in de ontwikkeling van natuurgebieden. Maar externe factoren en ontwikkelingen hebben een grote invloed op de haalbaarheid van doelstellingen. De volgende factoren hebben grote invloed op de kwaliteit van natuur en cultuur in het plangebied:

- *Herinrichting Lekuiterwaarden.* Het Utrechts Landschap wil dat de EHS in de Lekuiterwaarden gerealiseerd wordt. Bestaande natuurwaarden mogen daarbij niet opgeofferd worden.
- *Polder De Eendragt.* Op dit moment is slechts 6ha zoekgebied begrensd als EHS in deze waardevolle uiterwaard. Maar juist hier is nog een gaaf kronkelwaardreliëf aanwezig. Daarnaast komt er

¹⁰ Voor de Lek uiterwaarden gaat het vooral om de subassociatie Arrhenatheretosum.

¹¹ Het is niet bekend of deze soorten hier 50/100 jaar geleden voorkwamen. Wel is de grondplaats in principe geschikt.

¹² De subassociatie heten dan ook: Medicaginesotum falcatae en Plantaginesotum media respectievelijk.

¹³ Beide groepen bestaan uit ectomycorrhiza vormers.

nog een zeldzame flora op enkele steilrandjes voor, in verder zwaar bemest agrarisch gebied. De Kleine Lek is aardkundig zeer waardevol en heeft ook hoge botanische potenties. Daarom ziet Het Utrechts Landschap graag deze uiterwaard begrensd als EHS.

- *Oeverafslag*. Door oeverafslag dreigen belangrijke zaadbronnen van de stroomdalvegetatie te verdwijnen. Het Landschap wil graag dat verdere afslag wordt voorkomen.
- *Waterschap*. Het Waterschap heeft de Kleine Lek en een smalle strook grond aan weerszijden in eigendom. Het Utrechts Landschap ziet graag dat het beheer gericht is op de bijzondere ecologische en aardkundige waarden van deze oude rivierbedding.
- *Verwerving Middelwaard*. Het Landschap verwerft graag ook de laatste EHS begrensde percelen in de Middelwaard (VAN00K132, K133, K126, K129).
- *Inrichtingsplannen uiterwaarden Vianen*. Direct ten oosten van de A2 brug is een waardevol stroomdalgrasland aanwezig. Het is van groot belang dat bij eventuele herinrichting van deze uiterwaard rekening wordt gehouden. De natuurwaarden hier dienen behouden en verder ontwikkeld te worden.¹⁴
- *Afzet griendtakken*. Rijkswaterstaat laat de komende jaren vele honderden kilometers kribvak verlagen. De waterschappen moeten jaarlijks vele tientallen kilometers sloten opnieuw beschoeien in de omgeving van het plangebied. Voor beide werkzaamheden is griendhout een zeer bruikbaar product. Het Landschap wil graag dat hier meer op ingezet wordt, zodat grienden ook economisch duurzaam beheerd kunnen worden. Het gebruik van lokaal geproduceerd

materiaal is te verkiezen boven bijvoorbeeld het gebruik van tropisch hardhout voor beschoeiingen.

¹⁴ Letterlijk citaat Natuurgebiedsplan Vianen.

**Foto 21. Zachthoutoibos
in de Middelwaard.**

Markus Feijen, 2009.

3 Beheermaatregelen

3.1 Inrichting

Project oeverwaluwwand. Als compensatie voor het verdwijnen van een kolonie oeverwaluwen bij herstel van een traject zomerkade in de Middelwaard is een poel met steile wanden gegraven. Deze wanden zijn inderdaad gekoloniseerd door oeverwaluwen. Konijnen ondergraven deze wanden, waardoor ze instorten en onbruikbaar voor oeverwaluwen worden. Daarnaast is de samenstelling van de grond te zanderig voor een blijvende grondwand. Jaarlijks wordt nu met een kraantje de wand weer recht gestoken. Maar na enkele dagen ligt de helft van het zand alweer beneden. Om blijvend de oeverwaluwen te voorzien van nestgelegenheid, wat het doel van de compensatie was, is een kunstmatige nestwand nodig. Daarom zal er nu een nestwand van beton (met ca. 200 boorgaten) geplaatst worden.

Project aanleg wandelpad. Om vanaf Amaliastein en de winterdijk sneller bij de recreatieplas te kunnen komen zal door het oobos een wandelpad worden aangelegd. Dit pad komt op een dijkje te liggen, met aan weerszijde sloten, zodat de verstoring (met name loslopende honden) in het bos beperkt blijft. Over of eventueel onderlangs de winterdijk aan de binnendijkse zijde kan het wandelpad door de gemeente Vianen vervolgd worden.

3.2 Graslandbeheer

Door verschillende vormen van graslandbeheer toe te passen ontstaat een gevarieerde graslandvegetatie met daaraan gebonden fauna. Stroomdalvegetatie wordt van oudsher gebruikt voor zombeweiding van april tot oktober. Alle percelen op en langs de zomerkade worden op deze manier beheerd. In de uiterwaard worden ook percelen gehooïd. Beheer per perceel is samengevat in tabel 5 (zie beheerkaart in de bijlage voor perceelnummers):

Tabel 4. Graslandbeheer per perceel.

Nr	Beheer
1	Maaïen en afvoeren (na 15 juli), nabeweiden.
2	Maaïen en afvoeren (na 15 juli), nabeweiden. Oud hooiland, belangrijke zaadbron Oosterse morgenster.
3	Maaïen en afvoeren (na 15 juli), nabeweiden.
4	Zombeweiding van april tot oktober, 1,5 GVE, inscharen boerenvee.
5	Zombeweiding van april tot oktober, 1,5 GVE, inscharen boerenvee (stevig ras in verband met vele honden).
6	Jaarrond begrazing met Schotse Hooglanders, in winter hebben deze grazers toegang tot perceel 3,4 en 5 (na 1 oktober).
7	Maaïen en afvoeren (na 15 juli), nabeweiden.

- Perceel 4 en 5 vormen een beheerseenheid maar hebben een verschillende voorgeschiedenis. Perceel 5 is zeer belangrijk als zaadbron voor de zeldzamere stroomdalplanten. Door vee kan dit zaad naar perceel 4 getransporteerd worden. Het vee zorgt ook voor geschikte kiemplekken.
- Door extensief beheer is vrij veel boomopslag in perceel 5 aanwezig. Deze opslag wordt verwijderd.
- De poel met oeverwaluwen wordt uitgerasterd.
- Perceel 7 wordt uitgerasterd. Dit perceel biedt kansen voor een (her)introductie van wilde kievitbloem (foto 22). Nederland heeft voor de wilde kievitbloem internationale verantwoordelijkheid, meer dan 1% van de totale populatie komt hier voor (Overijssel herbergt de grootste populatie van West-Europa). Ondanks wettelijke bescherming sinds 1973 is de soort sterk in aantal achteruit gegaan en staat nu als bedreigd op de Rode Lijst. Introductie draagt bij aan het versterken van de Nederlandse en daarmee Europese populatie. Kievitbloem was vroeger waarschijnlijk een algemene soort in de omgeving van de Middelwaard. Zo werden in Polder De Eendragt omstreeks 1920 volop kievitbloemen geplukt¹⁵. De bodems waarop kievitbloemen zich thuisvoelen bestaan vaak uit afwisselende laagjes klei en veen. Als bolgewas weet de kievitbloem gras voor te blijven. Dit komt doordat de groeiplaats van kievitbloemen in het voorjaar lang drassig blijft, met als gevolg een langzame start van grasgroei in het voorjaar. Kievitbloem is al weer klaar met het grootste deel van haar jaarcyclus, op

¹⁵ Dit blijkt uit een brief van H.G. van der Weijden uit 1974, aangehaald in Weeda et al., 2002. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat volksnamen verwarrend kunnen zijn. Met dezelfde naam kunnen verschillende soorten bedoeld worden.

Foto 22. Close-up kievitsbloemen.

Roel Hoeve, Foto Natura.

het moment dat het gras begint te groeien. Perceel 7 is drassig, met veel kleine greppeltjes en wat venige laagjes. In potentie dus geschikt voor wilde kievitsbloem. Als na een aantal jaren hooiweidebeheer de vegetatie zich heeft ontwikkeld richting een vochtig bloemrijk grasland wordt introductie van deze soort overwogen.

- De rietlanden en natte strooiselruigte blijven al decennia in stand zonder beheer. Er zal ingegrepen worden als:
 - deze vegetaties dreigen te verbossen. Houtige opslag wordt dan verwijderd.
 - in de natte strooiselruigte karakteristieke soorten

dreigen te verdwijnen (met name moeraskruiskruid). Vegetatie wordt dan gehooid (eens per 2 à 4 jaar).

3.3 Bosbeheer

Beheer van het Viaanse bos is als volgt:

- Hakgriendbeheer (foto 23) met een 3-jarige cyclus: percelen (zie kaart 4) 10, 14, grootste deel 5, 6b, het zuidelijke deel van 7, 19 en 20.
- Elzen langs de paden worden eens per ca. 8 jaar afgezet. Opslag van struiken langs de paden wordt periodiek afgezet (afhankelijk van de groei). Het takmateriaal wordt versnipperd en over de paden verspreid.
- Hakhout van 10-12 jarige cyclus direct ten zuiden

Kaart 4. Percelen Viaanse bos.

Foto 23 en 24. Verschillende vormen van bosbeheer: hakgriend en dunninghout uit populierenopstand. →

Markus Feijen, 2009.

van het woonerf in perceel 21.

- De 2 percelen met populier (foto 24) worden in stand gehouden. In het kleine perceel (westelijke deel perceel 16) worden enkele populieren geringd. Perceel 11 wordt gedund, gericht op de ontwikkeling van zwaar populierenhout.
- In de overige bospercelen wordt niet ingegrepen, het bos ontwikkelt zich spontaan. Dood hout langs de paden wordt, wanneer dit een gevaar vormt voor recreanten, verwijderd.
- De twee boomgaardjes worden jaarlijks gesnoeid. Beweiding vindt plaats met schapen.
- Het huidige peilbeheer van de sloten resulteert in ideale omstandigheden voor modderkruipers en kamsalamanders. Zomers hebben de sloten een laag peil of vallen droog, 's winters is het gebied nat. Dit natuurlijke peilbeheer wordt voortgezet. Er zal in droge zomers geen gebiedsvreemd water worden ingelaten.

Middelwaard:

- Het jonge zachthoutooibos in de Middelwaard is op spontane wijze ontstaan. Dit bos zal zich ongestuurd ontwikkelen en buiten de invloed worden gehouden van grote grazers.
- In de groep meidoorn in het verlengde van het oude hooiland (perceel 2) wordt alleen ingegrepen wanneer door boomopslag de struiken dreigen af te sterven.

3.4 Recreatie

- De bestaande wandelroutes in het Viaanse bos worden onderhouden door periodiek houtsnippers uit te spreiden. Ruige vegetatie wordt afgemaaid. Honden, mits aangelijnd, zijn welkom.
- Het rondje rondom de recreatieplas in de Middelwaard blijft toegankelijk voor recreanten met loslopende

honden, mits onder appèl. Recreanten worden geïnformeerd waarom er vee in het gebied graast en dat het loslaten van honden op eigen risico geschied.

- Het dagrecreatieterrein wordt beheerd door het recreatieschap.
- Het deel van de Middelwaard dat nu is afgesloten voor recreanten blijft rustgebied voor grondbroeders.

Gebruikte literatuur

- Anonymus, 1990. Grote historische atlas van Nederland 1:50.000. I West-Nederland 1839-1859. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.
- Anonymus, 2004. Topografische Atlas Utrecht/Flevoland 1:25.000. ANWB en Topografische Dienst.
- Anonymus, 2005. Grote historische topografische atlas ± 1905 Utrecht schaal 1: 25.000. Uitgeverij Nieuwland, Tilburg.
- Blijdenstijn, R., 2007. Tastbare Tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht.
- Blom, B. en Donkers, M., 2007. Inrichtingsvisie uiterwaarden Vianen, Nieuwegein en Houten. Arcadis Ruimte en Milieu BV, Rotterdam.
- D. Kerkhof, 2004-2009. Vegetatieopnames omgeving Vianen.
- HHS van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden & RWS, direct Oost-Nederland, 1999. Projectnota/MER. Inrichting zuidelijke Lekuiteerwaarden, traject Nieuwpoort-Everdingen. Arcadis Heidemij Advies.
- Janssen, J.A.M. (red.), A.H.P. Stumpel (red.), R.J. Bijlsma, S.M. Hennekens, I. Keizer-Sedlakova, A.T. Kuiters, F.G.W.A. Ottburg, W.A. Ozinga, J.H.J. Schaminée & H.N. Siebel, 2007. Internationaal belang van de nationale natuur; Ecosystemen, Vaatplanten, Mossen, Zoogdieren, Reptielen, Amfibieën en Vissen. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 43.
- Opstal, A.J.F.M., van, Draaijer, L.J., Aukes, P., 1997. Ecosysteemvisie graslanden. IKC Natuurbeheer, Wageningen
- Provincie Utrecht, 2001. Utrechtse Natuurdoeltypen.
- Provincie Utrecht, 2004. Streekplan 2005-2015.
- Provincie Utrecht, 2005. Ontwerp Natuurgebiedsplan Vianen. Provincie Utrecht.
- Provincie Utrecht, 2007. Plan van aanpak Ruimte voor de Lek. Plan van aanpak en beheerplan in het kader van bestuursovereenkomst.
- Ruimte voor de Rivier, 2006. Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier. Kabinetsstandpunt. Nota van toelichting.
- Rijkswaterstaat, 2005. Nieuwe oevers, meer natuur. Natuurlijke oevers langs de Lek. RWS Oost-Nederland.
- Schaminée, J.H.J., Weeda, E.J. & Westhoff, V., 1996. De vegetatie van Nederland. Deel 2 Plantengemeenschappen van wateren, moerassen en natte heiden. Opulus Press, Leiden.
- Schaminée, J.H.J., Stortelder, A.H.F. & Weeda, E.J., 1996. De vegetatie van Nederland. Deel 3 Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus Press, Leiden.
- Stichting het Zuid-Hollands Landschap, 2003. Beheerplan Middelwaard.
- Stichting het Zuid-Hollands Landschap, 2001. Beheerplan Viaanse Bos.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J. & Duuren, L. van, 2002. Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Deel 1 Wateren, moerassen en natte heiden. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J. & Duuren, L. van, 2002. Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Deel 2 Graslanden, zomen en droge heiden. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Wolf, R.J.A.M., Stortelder, A.H.F., Waal, R.W., 2001. Ooibossen. De bosecosystemen van Nederland 2. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.

Websites:

- www.bodemdata.nl
- www.hetutrechtsarchief.nl
- <http://watwaswaar.nl>

Colofon

Uitgave:

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl

december 2009

Inhoud:

Het Utrechts Landschap

Auteur:

Markus Feijen

Boswachter:

Joris Hellevoort

Beheerder:

René Garskamp

Extern advies:

Herman van den Bijtel,

Dick Kerkhof,

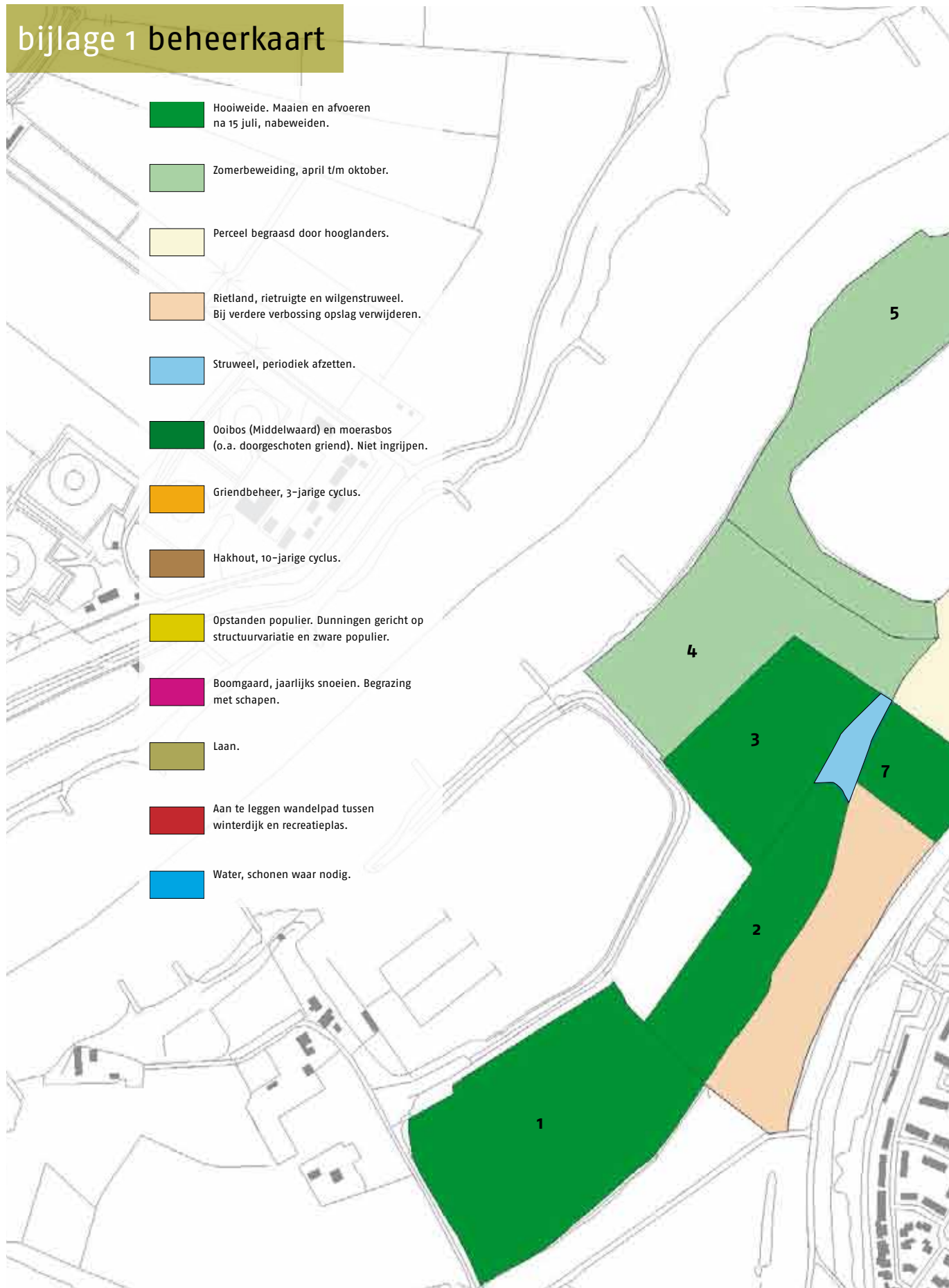
Klankbordgroep beheerplannen

Provincie Utrecht.

Ontwerp en vormgeving:

Yvet Hollander

bijlage 1 beheerkaart

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl